

Философия мен өркениет арақатынасы (Шолу мақаласы)

Аңдатпа. Мақалада өркениет пен философияның өзара ықпалдастығы, байланысы, мәдениет пен философияның, мәдениет пен өркениеттің арақатынасы мәселелері зерделенген. Өркениетті адам, кісі, тұлға, әлеуметтік бірегейлік ұғымдары салыстырмалы талданып, өркениетті қоғамның қалыптасуындағы философияның орны айқындалған. Адам – әлемнің жасаушысы. Ғасырлар бойы өзінің іс-әрекетімен ол әлемді қалыптастырды, өзгертті және түрлендірді. Ол ашқан материалдық және рухани байлық «өркениет» деген атпен жиналып, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан мұраға айналды. Бұл мұраның сақтаушысы – философия. Философия адам әлемін түсінудегі көшбасшылық рөлін алды, оның басшылығымен өркениеттер дамыды және ұрпақтан ұрпаққа жалғасты. Сол сияқты өркениеттер философиялық ойдың дамуына олардың жинақталуы арқылы өз үлестерін қосты. Ұлы өркениеттер олардың философиясының іргетастық қағидаттарына негізделген.

Адам – қоғамдық өмір мен географиялық жағдайлардың әсерінен пайда болған тірі жан. Қоғам мен мәдениетте, қоршаған орта жағдайлары қосылып, қалыптасқан тірі ағза, ой әлемін дамытып, өркениеттер құрды. Философияның пайда болуында осы үш элементтің, адамның, қоғамның және қоршаған орта факторларының әсері өте маңызды. Өркениет тұжырымдамасында қоғамның материалдық және рухани жинақталуы жатыр; мәдениет, өнер және әдебиет негізінен философияның өнімі болып табылады. Бұл екі тұжырымдаманың арасында осы контексте бір-бірінен ажыратылған құрылым бар. Құндылықтар – қоғамның негізі. Кез келген өркениет те осы құндылықтарға негізделеді. Философияның құндылықтарды сақтаудағы және оларды келесі ұрпаққа берудегі рөлі өте маңызды. Философия – біздің өміріміздің ең жарқын айнасы. Бұл айна жекеден жалпыға жылжу арқылы тұтас бейнені көруге мүмкіндік береді. Тұтас бейне өркениет деп аталады.

Түйін сөздер: адам; мәдениет; қоғам; философия; өркениет; өркениетті адам; тұлға; ұжымдық сана; әлеуметтік бірегейлік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2021-137-4-155-167>

Түсті: 20.10.2021 / Жарияланымға рұқсат етілді: 28.10.2021

Кіріспе

Адам – бәрінен мағына іздейтін тіршілік иесі. Бұл ұмтылыстың ең маңыздысы – философия. Философия – бұл негізінен адамзаттың мағынаға деген ұмтылысына жауап беру әрекеті. Себебі философия – бұл дәйектерге негізделген пән. Оны тек қалай

деген ғана емес, неге деген сұрақ қызықтырады. Әлемді түсінуге және түсіндіруге тырысатын адамдар философияның көмегімен, үлкен жетістіктерге жетеді. Бұл нәтижелердің толық атауы – өркениет.

Философия өркениеттің пайда болуының негізі болғандықтан, ол өркениеттегі философиялық ойдың дамуы мен өсуіне

ықпал етеді. Философия өркениетті жағдайда ғана жүзеге асырылады, дамиды және сақталады. Адам қызметінің екі саласының да негізі – оның қызығушылық сезімін қанағаттандыруға және білуге деген ұмтылысы. Бірақ өркениет құру үшін көп нәрсе қажет. Ізгі тұлға таным, іс-әрекет және тіршілік ету арқылы қалыптасатын орта өркениет пен философияның дамуы үшін қолайлы негіз болып табылады.

Зерттеу әдістері мен әдіснамасы

Мақалада Ахмет Ясауи, Мевлана Руми, Юнус Эмре сынды түркі руханиятының бастауында тұрған ойшылдардың адам жаны, өмірдің мәні, бірігіп өмір сүру салтына қатысты ой-толғаулары, Ж-Ж.Сартр, М. Вебер сынды қазіргі батыстық философтардың өркениеттік қоғамдағы еркіндік пен жауапкершілік теңгерімі туралы тұжырымдары талданып зерделенді. Сонымен қатар өркениетті қоғам мен өркениетті адамды, моральдық тұлғаны қалыптастыру тақырыбына қалам тартып жүрген қазіргі түрік ғалымдарының еңбектеріне контент-талдау жасалды.

Зерттеу барысында салыстырмалы талдау, аналогия, жүйелеу, тарихи-салғастырмалық, логикалық, герменевтикалық талдау әдістері, адамзат тарихына өркениеттік ыңғай шеңберінде қолданылды.

Талқылау. Адам және өркениет

Қазіргі әлемде «өркениет» терминін қолдану мағынасын қарастырсақ, оның өзі басқаша анықталатынын көреміз. Біз күнделікті тілде қолданатын отбасылық тұжырымдаманы адамға басқаларға қатысты лайықты әрекет ету құзыреттілігіне жету жолында өзін-өзі басқаруға мүмкіндік беретін құндылықтар мен ережелер жиынтығы ретінде анықтауға болады. Алайда, «өркениет» термині дамыған деп саналатын қоғамды дамымаған қоғамнан ажыратады. Сонымен бірге, бұл тұжырымдама адамзат қол жеткізген жинақтау мен даму деңгейіне қатысты. Тағы бір өрнек – өркениеттің ортақ

белгілерін көрсететін әлеуметтік топтар немесе тұтас топтар [1, 298 б]. Өркениет тұжырымдамаларында көрсетілген ортақ белгі – бұл қоғамның жинақталу және даму деңгейі. Бұл жинақтауда, сөзсіз, әлеуметтік, саяси, философиялық, мәдени, зияткерлік, институционалдық және экономикалық салаларда ілгерілеушілік бар. Бұл прогрестің жасаушысы – адам.

Адам тұжырымдамасын анықтауға келгенде, ойға келетін алғашқы жалпы мағына – бұл ойлау және сөйлеу мәні. Әрине, бұл анықтама дұрыс, бірақ толық емес мағынасы болып табылады [2, 11 б]. Бұл – адамның ойлауы мен сөйлеуінен, сондай-ақ материя мен мағынадан тұратын тұтас; бұл – жан мен дененің бірлігі. Дені сау адам өзін дене ретінде де, жан ретінде де қабылдамайды. Адамзат өмір сүру процесінде оның денесі мен физикалық реалдылығы шеңберінен шығып кететін құрылымы бар. Физиологиялық құрылымының арқасында осында және қазір, яғни ол өзінің психологиялық өмірінен тыс – осында және қазір. Осы құрылымның арқасында ол физика-физиологиялық жазықтықтан этикалық және эстетикалық жазықтыққа ауыса алады [3, 23 б]. Мұндай шарықтау адамның өзіндік құрылымы арқасында ғана мүмкін болады.

Бұл адам өзін қалыптастыру арқылы өмір сүреді, өзі еркін таңдау жасайды және оның салдары үшін жауапкершілікті өз мойнына алады. Өмірдің болуы адамды барлық басқа тіршілік иелерінен ерекшелендіреді. Осылайша, адам өмірді сананың, есте сақтаудың және жеке тұлғаның болмысы ретінде ғана емес, сонымен бірге оның өмір сүру мәнмәтінінде де жүзеге асырады [4, 3 б]. Осылайша, тұрақты динамизмде тұрған адам саналы және ерікті өмір сүру арқылы жеке тұлғаны дамытуға мүмкіндік алады.

Осы адам өзінің өмір сүру жолында өркениеттің тақырыбы болып табылатын білімді жаратқан және оны тірі, өмірге жарамды еткен. Білімді болмыс ретінде адам біліммен не істеу керектігін біледі, өзіне және қоршаған ортаға қоятын сұрақтарына жауап бере алады және заң жобаларын қабылдай

алады. Шын мәнінде, Ол – білімді тіршілік иесі ретінде не жасауға болатынын болжауға қабілетті. Бұл тұрғыда ол – адам болмысына қанағаттанбаған және кім болу керек екеніне мән беретін тіршілік иесі.

Білім – бұл қажеттілік, бірақ бұл жерде сіз білетін немесе жасай алатын барлық нәрсені жасау немесе жасамау туралы актіні Таңдау қабылдау мен танудың жеке процесі екенін атап өткен жөн. Жасау мен жасау мүмкіндігі арасында маңызды айырмашылық бар. Осы екі жағдайдың арасындағы таңдау адамды өркениетті күйге келтіреді немесе қылмыссыздандырады.

Өзін-өзі тану жолында жүрген, өзінің дербестігін жүзеге асыратын, ғаламдағы орнын түсінетін және канондық және заңды реттілікті орнататын өркениетті адам. Ол өзінің өмірін моральдық тәртіппен жүзеге асыра алады және адамның қолымен адамның өмір сүру тәртібін орнату үшін өзін-өзі жеңе алады. Осылайша, табиғаттағы бар реттіліктен басқа, адамның өзі екінші реттілікті айқындайды. Бұл реттілік ең алдымен құндылықтарға негізделген. Кейбір құндылықтар адамға отбасы мен тіл арқылы жетеді. Уақыт өте келе бұл мәндер өрісін кеңейтеді. Ол барлық уақытта дерлік және мәдениеттермен қоректенетін өлшемге ие болады. Осылайша, адамзат өмір сүретін дәуір мен жағдайдан асып түседі және әмбебап мәнге жетеді. Ол ашқан мұра уақыт пен кеңістіктен тыс басқа тіршілік иелерін қоректендіретін құрылымға айналады [5, 109 б]. Осы құрылым аясында адам өзін-өзі тану, жеке тұлғалығын табу және дербестігін анықтау жолымен жүреді.

Кісі, кісілік және тұлға

«Индивид», «Мен» және «адам» терминдері бірдей мағынада қолданылатын әр түрлі сөздер, бірақ «Мен» – бұл алдымен басқаларға қарағанда қоғам үшін, өзі үшін және адам үшін маңызды жеке тұлғаның сыртқы түрі [6,191 б]. Осы көзқарастардан, атап айтқанда, «мен» ұғымы метафизикалық құрылымға ие, дегенмен бұл біз көретін емес, біз алып жүретін нәрсе. «Мен» көбінесе көрінбейтін

жағы болса да, адам көрінетін жағын басқарады [7,29 б]. Бұл біздің ойлауымыз бен эмоцияларымыздың негізгі көзі. Тұлға осы сезімдер, ой мен мінез-құлық арқасында қалыптасады. Ойлардың өзі сананың өнімі емес. Олар сонымен қатар эмоциялар, сенімдер, қатынастар сияқты көптеген басқа салалардан бастау алады. «Мен»– бұл кеңістікті басқаратын адам [8,29 б]. «Мен» өзгені және қоғамды өз ұстанымымен қалыптастырады, сонымен қатар өзі олардың әсерінен қалыптасады.

Өзге – өзіне «менді» жеңіп алған және өзімен «менді» алып жүретін адам [9,121 б].

Бұл мағынада өзгені қабылдау және бір адамның өзінің «менін» қабылдауы бір - бірімен тығыз байланысты, сонымен қатар мүлдем әртүрлі.

Сол сияқты, «өзге» ұғымы қоғамдар тұрғысынан да ерекшеленеді. Өзін ғаламның орталығы деп санайтын менталитет немесе қоғам басқа қоғамдарды надан және варварлық деп атайды. Өзгені алып тастауға негізделген «мен» түсінігі жанжал мен соғысқа әкеледі [10,86 б]. Мұндай ортада өркениет жаһандық дағдарысты бастан кешуде. Бұл дағдарыстың негізі эпистемологиялық емес, этикалық және эстетикалық [3,6 б]. Адам ғылым мен техниканың дамыған деңгейіне жеткен болуы мүмкін, бірақ егер біз этикалық және эстетикалық салада осындай деңгейлікке ие болмасақ, өркениет туралы айту мүмкін емес. Мұндай қоғам өркениетті емес, тіпті ол заманауи деп сипатталса да. Себебі жаңашыл болу мен өркениетті болу арасында айырмашылық бар.

Заманауи құрал-жабдықтары бар адам өркениетті емес. Өркениет – бұл адамдардың даңққа деген мейірімділігі. Өркениетті орта – бұл әрбір талант ашылып, дами алатын орта. Осыған байланысты ол адам қабілеттерін дамытатын жылдамдықпен өркениетті. Сонда өркениет көрінбейді. Өркениет көрінетін объект ретінде көрінген кезде, ол модернизациямен шатастырылады. Бұл мағынада адамдардың материалдық жағдайы, өндіріс пен тұтынудағы өмір, пәтерлер мен сыртқы келбет өркениеттің ізі сияқты. Бірақ

өркениет – бұл рухани жағдай, рухани және зияткерлік даңқ. Өркениетті адамның «мен» түсінігімен, яғни ойлау, пікір, сезім және түсіну жолымен түсінуге болады [11, 37 б]. Тек қана техникалық және технологиялық саладағы даму рухани, этикалық және эстетикалық салалардың дамуына әкелмейтінін айтуға болады. Алайда, білім құндылықты тұлғаға айналған ортада өркениет туралы айтуға болады. Мұндай жағдайда әлеуметтік бірегейлік дұрыс жолмен қалыптасуы мүмкін.

Тұлға – бұл жеке адамға, біліктілікке жүктелген қасиеттер жиынтығы, оны басқа адамдардан ерекшелейтін бағыттар мен аспектілерді сипаттау тақырыбын, адамның жеке және әлеуметтік ерекшеліктерінің жиынтығын қамтитын тұжырымдаманы құрайды [12,103 б]. Тұлға – бұл біздің кім екендігіміздің жауабы. Бұл адам бастапқыда жасаған нәрсе емес. Көптеген адамдар осы бірегейлікпен туып, оның бір бөлігіне айналады. Бұл біздің кім екендігімізбен, қайда туғанымызбен, қай тілде сөйлейтінімізбен, әсіресе біз туылған мәдениетпен тығыз байланысты [5,17 б]. Адамның жеке басын оның мәдениеті қалыптастырады.

Мәдениет – бұл оқиғаларға жауап беретін және қоғамның бүкіл тарихын жүзеге асыратын барлық мүшелерінің құндылықтары [13, 10 б]. Мәдениетте ұжымдық есте сақтау дәстүрі бар. Бұл мәдени жад пен ұжымдық сана адамдарға осы қоғамда қауіпсіз өмір сүруге мүмкіндік береді. Мұндай қоғам өзінің өмірін ортақ негізде кездесудің ыңғайлылығымен қамтамасыз етеді [3, 18 б]. Бірақ мұнда монохромды және жалғыз тәртіпке келгенде мәдени кедергі пайда болады. Құлыпты ашу үшін жеке тұлғалар пайда болуы керек. Тұлға – бұл бұрын айтылғандай «мен» ұғымына негізделген, бірақ сонымен бірге қоғамға жеке тұлғаның қосқан үлесі есебінен қалыптасқан ұғым. Тұлға бұл мағынада «мен» және «бірегейлік» ұғымдарының синтезі болып табылады. Бірегейлік пен адамның жеке басына қатысты бұл сізге жеке болуға және ішкі әлеміңізді әлеуметтік сыртқы әлеммен бірге қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Тұлғалығы бар, бірақ тұлғалығын аша алмайтын қоғамда өмір сүретін адам – бұл

бұхаралық адам. Мұндай жағдайда адам өзінің өмір сүруінен жатсынып кетеді. Ол адамилықтан кетеді. Ол басқа қоғамдар мен адамдарды өзінің әлеуметтік болмысынан тыс етеді. Тек өзінің «өзін» ашып, әлеуметтік бірегейлікті қабылдамайтын адам өзі өмір сүретін қоғамнан алшақтап, өзін лайықсыз және жалғыз сезінеді. Мұнда бастысы – көзқарастар арасындағы мәнді табу, көптің артында тұрған бірді және деконструктивтенген өзгелер арқылы да осыны табу [14,44 б]. Мұндай ортада адамның өмір сүруі жеке адамға байланысты процесті бастан кешіреді, ол арқылы адам осы жолда өзінің «менін» ескермейді және ол рухани әлемімен айқындалатын адамды қалыптастырады. Рухани құндылықтарға ие және моральдық тұлға қалыптастыратын процесс салауатты түрде дамып, бірлік пен бірегейлік қамтамасыз ететін өркениетті орта қалыптастырады. Жеке тұлғалығы бар адам – бұл субъект бола алатын адам. Бұл – жеке адам болмысының шекарасынан шығып кету. Жеке тұлғаны қалыптастыру – бұл жеке тұлғаны қалыптастыруды, сондай-ақ оны жеңуге деген ұмтылысты, еркіндік пен таңдауды қамтитын трансценденталды жағдай. Осы мағынада, тұлға – экзистенциалды борыш деуге де болады. Тұлғаның өмір сүруі еркіндікте ғана мүмкін [15,258 б]. Өздерінің еркін таңдауы саналы таңдауға айналатын жағдайларды қабылдайтын субъект моральдық тұлғаға айналады.

Өркениетті ортаны құрайтын және осы ортада қалыптасқан моральдық тұлға – бұл жалпыланған, қалыптасқан мінез-құлық модельдерінен тыс және әмбебаптықты орнататын шаралар қабылдайтын тұлға. Саналы түрде еркін және жауапты бұл субъект іс-әрекетке алаңдамайтын моральдық санаға ие [16, 40 б]. Мұндағы мораль ұғымы екі мағынаға ие. Олар бөлінбейтін және трансцендентальды деп аталады. Имманенттілік – бұл «адамның өзі» және моральдың орталығында болу. Адам өзі бола алмайтын және өзін-өзі бағалауды орната алмайтын жағдайда мораль туралы айту мүмкін емес. Махаббат элементі – бұл адамның моральдық тұлға болу

жолында тұрған нормалар мен міндеттер, ережелер саласы. Бұл саладағы мораль қоғаммен байланысты. Мұнда адам қоғамның қалыптасуына, қалуға, оның сабақтастығын сақтауға және трансценденттікке бағытталған элемент ретінде әрекет етуге мүмкіндік береді [17,20 б]. Оған тән нәрсе оның өзіншіл екенін білдірмейді. Керісінше, саналы еркіндікке ие, адамгершілік пен ізгілік туралы айтуға, таңдау жасауға және олар үшін жауапкершілікті алуға қабілетті тіршілік иесі бар. Қысқаша айтқанда, бұл жерде моральдық санамен әрекет ететін моральдық тұлға туралы айтылады. Мұндағы мораль қоғамның барлық ережелерін, нормалары мен дәстүрлерін қалай сақтайтыны емес. Өйткені мұндай тұлға өзінің «менін» керек қылмайды және өзінің сезімдерін аластайды.

Трансцендентальды ниеттен гөрі құндылықтар, нормалар мен дәстүрлердің артындағы шындықты түсіну керек. Бірақ сүйіспеншілігіне деген шынайылықпен ол моральдық тұлғаға айналады. Адам тек материядан тұратын тіршілік иесі ғана емес. Оның ішкі дүниесі мен тереңдігі бар [17,22 б]. Бұл тереңдік оған осы құндылықтардың табиғатын бағалауға және түсінуге мүмкіндік береді. Бұл құнды құбылыс болмаса да, оны белсенді және ерікті процесте қалыптастыруға болады [16,132 б]. Жауапкершіліктің еркін санасы бар құндылық арқылы өзін көрсететін адам моральдық бірегейлікке ие болады.

Философиялық ізденістегі тұлға моделі: моральдық тұлға

Философия – бұл бар нәрседен көрі көп нәрсені іздейтін жол. Жалғыз философия жоқ, философиялар бар. Философия бізге әртүрлі салалардағы көптеген ой әлемдері мен жеке тұлғалық модельдерді ұсынады. Барлық философияларда философиялық тұлғаның бірыңғай моделі болмаса да, моральдық тұлғаны құру жолында келісуге болатын бірқатар философиялық жеке қасиеттер туралы айтуға болады.

Моральдық тұлғаны қалыптастыру жолында құрылған философиялық тұлғадағы

ізденетін қасиеттердің алғашқысы – жүйелілік. Бұл мәлімдеме сонымен қатар ақыл-ой ұсыныстары тұрғысынан келісілуі керек, сонымен қатар практикалық моральдық деңгейде талап етілетін дәйектілік болып табылуы тиіс. Бұл әсіресе этикаға қатысты [18,71 б]. Этика өзі әмбебаптықты бейнелейді. Адам этика шеңберіндегі кез-келген әрекетті өзінің көзқарасы бойынша да, көзқарасы бойынша қабылдаған кезде де, сол сәтте оған адамзаттың бүкіл әлемдік көзқарасымен қарайды. Таким образом, человек выражает свою ценность для себя, а также проявляет ее в других и обращается к ним. Осылайша, адам өзі үшін өзінің құндылығын білдіреді, сонымен қатар оны өзгеде көрсетеді және оларға жүгінеді [16,132 б]. Осылайша ол өзімен және басқалармен үйлеседі, «мен» және өзге жоғалады. Бірлік пен бірегейлік бар. Бұл одақ үйлесімділіктің нәтижесі. Этика адамға құндылық санасы мен әмбебаптығын береді. Бұл жеңіске жету жолында адам дәйекті және шыдамды болуы керек. Шынында да, тағы бір философиялық жеке қасиет – төзімділік. Философиялық тұлға басқа біреуге қосылмаса да, ол басқа біреуді жасамайды. Ол оны сол қалпында қабылдайды. Төзімді болу сонымен қатар түпнұсқалықтың негізін қалайды. Философия рухы айырмашылықты қажет етеді. Қайталауды болдырмауға болады. Сондай-ақ, бұл жерде абсолютті сенімділік болмайды деп айту керек. Тұлға көптеген сыртқы факторларға ұшырағандықтан, ол онымен бірге қалыптасады [18,72 б]. Мұндағы шынайылық – бұл әдейі бірегейлік үшін өзін-өзі елемеге болмайды.

Философиялық жеке қасиеттердің бірі - әділеттілік. Әділеттілік-бұл Платон тілінде де, ақсүйектер мағынасында да тепе-теңдікті қамтамасыз ететін қасиет. Моральдық тұлға әділетті, сонымен қатар ол шындықты іздеуші, шындықты сүйетін немесе жақтаушы ма. Моральдық сипаттағы дәйектілік оның әділ болуына негіз болады. Әділдік адалдықты, әділдікті және жауапкершілікті әкеледі.

Философиялық тұлғаның иесі жауапты да. Жауапкершілік – бұл назар аудару керек және мұқият назар аудару керек философиялық

жеке қасиет. Бұл адамды осы дүниеде бірде-бір тіршілік жоқ деп ойлауға мәжбүр етеді. Осы жеңіспен өзімшілдік жоғалады [18,29 б]. Жауапты адам – моральдық адам.

Өзінің жауапкершілік аймағынан трансценденттікке көтеріле отырып, ол бостандықтағы құндылықтар кеңістігін жасайды. Жауапкершілік пен бостандықта өз іс-әрекетімен трансцендентальды мақсат қойған адам сана деңгейіне жетеді және моральдық тұлғаға айналады [17,110 б]. Жауапкершілік талабы – еркіндік. Еркіндік дегеніміз – адам барлық қысымшылық пен құлдыққа қарамастан, өздігінен өмір сүре алуы.

Сартр айтқандай, бостандық сезімі «еркін болуға мәжбүр болмайды» [19, 687 б]. Керісінше, бұл жауапкершілік пен сүйіспеншіліктің этикалық жағдайы. Еркіндікке ие бола отырып өзі мен өзі өмір сүретін қоғам арасында байланыс орнатады, бұл оған жауапкершілік сезімін береді. Бостандық адамға материямен бірігу, оған қарсы тұру, оны өзгерту және түрлендіру мүмкіндіктерін береді [16,78 б]. Жауапкершілікті сезіну – адамды моральдық тұлғаға айналдыру жолындағы маңызды қадамдардың бірі.

Біз философиялық жеке қасиеттерден даналықты сүйетін адам болуға көшкенде, мүмкін, бұл қасиет барлық басқа өлшемдерді қамтуы керек болар. Философия сөз ретінде даналыққа деген сүйіспеншілікті білдіреді. Моральдық тұлға болу жолындағы адам – бұл өзін-өзі жетілдіруге бағытталған әрекеттерді үнемі жасайтын адам [18,72 б]. Ол кездесетін жолда ол өзінің барлық құзыреттілігін сүйген адам сияқты даналыққа жету жолында қолдануы керек.

Өзінің бар болуын білім, жаратылыс және қалыптасу жолына негіздейтін адам, ең алдымен, білмейтін нәрсені біліп, оқу жолымен жүріп, трансцендентальды түсіну деңгейіне жетуге тырысады. Ол саналы субъектінің күйіне келгенде, ол ішкі және сыртқы, өзін және басқасын білетін болады. Осылай қалыптасқан бұл адам объект емес және оған қарсылық білдіру мүмкін

емес. Бірақ сонымен бірге ол объектілер әлемінде өмір сүреді және оның өзі бұл нысандарға жүгінетіні сөзсіз. Бұл бағдар оған құндылықтар береді және олармен интеграциялануға мүмкіндік береді [17, 48 б]. Осылайша, адам құндылықтар кеңістігін құрып, өзінің еркіндігімен жауапкершілікті қалыптастырады.

Өз іс-әрекеттерін білетін және осы іс-әрекеттерде дәйекті адам әділ болуы керек, іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек, өзі сияқты ойламайтын басқа адамдарға шыдамды болуы керек және үнемі ақиқатты іздейтін даналықты сүйетін адам болуы керек. Егер бұл ерекшеліктер берілсе, онда қақтығыстар мен соғыстар болмайтын өркениетті тілде сөйлейтін орта құрылуы мүмкін. Осы белгіленген органның үздіксіздігі философиялық рухпен қамтамасыз етілуі керек.

Философияда негізінен тепе-теңдік пен үйлесімділікті табуға тырысатын екі ұғым бар. Бұл, біріншіден, мүшелер, екіншіден, қоғам. Тұлғаны өздігінен жүретін тіршілік иесі ретінде бағалау қоғамға үлкен қауіп төндіреді. Мұндай жағдайда адамгершілік саласындағы қоғам өмірі мен құндылықтарынан алыстау байқалады. Керісінше, шамадан тыс әлеуметтендірілген түсінікте тұлға қоғамда өзінің қатысуын білдіре алмайды, пассивті элементке айналады және өзінің еркін тіршілігін жоғалтады [20,187 б]. Кез-келген жағдайда қоғамның дұрыс түсінігі туралы айту мүмкін емес.

Философия қоғам мен тұлға арасындағы тепе-теңдікті қалпына келтіруге тырысады, бұл адамға жеке идеяға баса назар аудара отырып, жалғыз мүше емес, әмбебап мүше екенін түсінуге мүмкіндік береді. Ол оны жеке тұлға ретінде балқытпай, қоғамның көз алдында ерітеді. Сондықтан жүйелі философия қалыптасқан қоғам жүйесінде құндылықтар, мораль және мемлекеттік философия саласы бар. Әр қоғамда бірқатар моральдық, экономикалық және саяси институттар мен ұйымдар бар. Философия осы институттардағы адам мен қоғамның құндылықтарын көрсете отырып, осы

институттар арасындағы тұтастықты қалпына келтіреді. Осылайша, әлеуметтік фактілер мен фактілер арасында деконструкция жүреді [20,188 б]. Жасалған үйлесімділіктің жалғасы философия ұсынған мүмкіндіктердің арқасында мүмкін болады.

Құндылықтар – қоғамның негізі. Өркениет те осы құндылықтарға негізделген. Философияның құндылықтарды сақтаудағы және оларды келесі ұрпаққа берудегі рөлі өте маңызды. Ол үшін мұның бәрін қамтитын әдісті жасайды. Қоғамды сәттілікке жетелейтін нәрсе – белгілі бір идеалға сәйкес жүйелі әдіспен әрекет ету. Әрине, қоғамда құрылған әрбір мекеме белгілі бір мақсатқа ие. Мақсатты емес қоғамда институттар арасында бірлік пен біртектілік бола алмайды, қоғам жалпы және негізгі қағидаттардан құрылған жабық және уақытша ережелердің пайда болуымен ұйымдастырылмаған және бөлінбейтін болады [20,189 б]. Бұл мағынада әдіс пен идеалды философия арқылы анықтау өте маңызды.

Сонымен, философияның қоғамдық өмірде осындай маңызды рөл атқаруына мүмкіндік беретін осы әдіс пен идеал ненің негізінде анықталады? Бұл сұрақтың жауабы – бұл қоғамға өмір әкелетін негізгі принциптер, тарихи процесс барысында алға қойған мәдени жетістіктер, адамдар мен ғаламның құндылықтарын біріктіретін дүниетаным. Дүниетаным әр уақытта ұлттық өмірдегі ең маңызды қадам болып табылады, ол өткенді, болашақты және бүгінді қамтиды және тұтастықты қамтамасыз етеді. Мұнда философияның жұмысы – ашылу, ағарту, мәдениетіміздің барлық құндылықтарын жинау, Ұлттық тұлғамызды құрайтын дүниетанымымызды қайта жүйелеу. Бұл жүйелеу өзгермелі тарихи, мәдени, географиялық және экономикалық жағдайлар жағдайында ұлттық сананы иеліктен шығармауға, сондай-ақ жаңа қадамдардың тұтастығына мүмкіндік беретін шара болып табылады [20, 189-190 бб]. Бұл мағынада философия ұлттық сананы өзінің тамырын жоғалтпаған перспективалық түсінікпен ашады.

Философия – бұл тұтастықты қамтитын және осыларға негізделген қауымдастық бар сала [21,10 б]. Оның әмбебаптыққа бағытталған құрылымы бар, сонымен қатар ол ұлттық салада да қажет. Сондықтан әр ұлттың өзіндік философиясы бар. Қалыптасу кезеңінде философия арқылы ұлттық элементтер негіз болады және болуы тиіс. Себебі әр философия оны айтқан философпен бірге ол пайда болған қоғам мен мәдениеттің ерекшеліктерін бейнелейді. Алайда, философия тұрғысынан оның әмбебап еңбегі бар. Философияға қатысты субъект – бұл тек бір аспект бойынша ғана емес, сонымен бірге оның толықтығы. Адам идеясы – бұл әмбебап адам идеясы, ал бейнеленген құндылықтар – бұл барлық адамдар кез-келген уақытта және кез-келген жерде қабылдайтын немесе жетекшілікке алатын құндылықтар. Біз өз философиямызды атайтын жерде қайнар көзі ұлттық болуы керек, түсіну әмбебап болуы керек [20,191 б]. Философия дегеніміз – тек әмбебап емес, ұлттық нәрсе туралы айту әрекеті.

Философия – өркениеттердің құрамдас элементтері. Ұлттық түсініктен жалпыға ортақ түсінікке қол жеткізуге бағытталған философия өркениеттің сабақтастығы үшін де өте маңызды. Егер біз өркениет деп атайтын құрылымды аяғына нық тұрған, өзін-өзі қамтамасыз ететін құрылым ретінде құруға болатын болса, онда бұл құрылым өзінің сабақтастығын орнатады. Алайда, әр өркениет уақыт өте келе дағдарыс пен депрессиядан аман қала алады [4, 29б]. Осы сәттерді жеңуде олардың ұлттық түсінігінен туындайтын әмбебап құндылықтардың рөлі зор.

Философия өркениетке негізделген, уақыт келгенде оны қалпына келтіретін қасиетке ие. Философия тарихы адамға бұл процеске сыни көзқарас беріп, оған өркениетке жол ашты. Ол ойлаған менталитетті қабылдау арқылы адам өз еркімен осы жолмен жүруді жөн көрді ме, жоқ па.

Философия адамға өркениет жолындағы ақыл-ой моделін көрсетеді. Біз өмір сүріп жатқан географияда үстемдік ететін ақыл-ой моделі – бұл біртұтас және біртұтас болуға,

бар нәрсені түсінуге және құрметтеуге, сәйкесінше кәметке толмаған болуға деген ұмтылыс. Бұл жағдайда адам жер иесі емес, сәулетші. Ол жерді өзгерте және түрлендіре алады, бірақ оны игеруі екіталай. Адамзат өзін барлық нәрсенің шебері деп санайтын жағдайда өркениет болмайды [4,32 б]. Бұл мағынада философия адамзатқа ұсынатын ойлау моделінде адамның өзінен көрі көп нәрсеге назар аударылады. Мұндай мағынада болудың шекарасын анықтайтын адам өзі өмір сүретін әлемге жан-жақты қарауға және басқа адамдарға ғана емес, бүкіл ғаламға жету идеясын алуға мүмкіндік алады. Шынында да, біз орналасқан географияда сәулетшілеріміз бұл пікірге лайық және терең тамырланған өркениетті құруға мүмкіндік беретін көптеген идеяларға ие болды.

Өркениет жолындағы идея жасампаздары

Өркениетті құрған идея сәулетшілері сонымен бірге әлемде өмір сүру мақсатын, ең алдымен моральдық тұлға құрып, содан кейін моральдық қоғам құру арқылы моральдық өркениет құруды жөн көрді [22,321 б]. Моральдық тұлға – бұл өзін өмір сүретін қоғамнан және сол әлемді бөлісетін адамдардан бөлек ұстау емес, жауапкершілікті сезіну және оның еркін таңдауы. Бұл ой біздің өркениетіміз бен адамзат идеяларының сәулетшілерінің бірі Юнус Эмренің өлмес жазбаларының негізінде жатыр. Ол бірлік идеясын өзінің ақыл-ой мұрасында өңдеді және бұл тұжырымдаманы түсінікті етуге тырысты [22, 321 б]. Шынында да, ол өзінің өлеңдерінде осы пікірді берік ұстанады. Мысалы, «Егер жетпіс екі адамға бір көзбен қарамайтын адам болса, адамдар шындығында бүлік шығарады». Оның өлеңдері осы пікірді қорытындылайды. Адамдарға оларды басқаша ететін көзқарас тұрғысынан қарайтын адам, сөзсіз, бұл мақтауға лайық емес бүлікші, тіпті егер ол қоғамда құрметті болса да. Юнус Эмре бізге жетпіс екі адамды жеке-жеке және бірге көруге кеңес береді, біз адамдарды бағалай білуіміз керек, өйткені

олар тіл, дін және нәсілдік дискриминациясыз ғана адамдар бола алады. Алайда, мұндай көзқарасты қамтамасыз ету оңай емес, яғни біреуді көп түрінде көру. Юнус Эмре көпшіліктің жаңылыстыратынын және сыртқы келбеті шындықты жасыратынын айтады [4,14 б]. Жиынтықтан бірлікке, сыртқы келбеттен шындыққа дейін – бұл өмір сүру жолының ауыр кезеңдері. Бұл жолда адам алдымен өзін танып, түсінуі керек.

Адамды білу және түсіну оның жан дүниесінде өмір сүретін эмоциялар, ойлар, сенімдер мен құндылықтар әлемінен туындайды. Бұл әлемде бізге жарық түсіретін тағы бір идея жасампазы – Ахмет Ясауи [4, 138 б]. Ахмет Ясауи, исламдық ой тарихының жетекші тұлғаларының бірі, Ислам әлеміндегі сопылық көзқарасты қалыптастырды [23,183 б]. Сопылық тұрғыдан алғанда, адам көптің астарындағы бірлікті көре алады, үйренеді, кез-келген жағдайда және заманда лайықты адамды қалыптастыра да, таңдай да алады [4,181 б]. Осы түсінікпен ол ислам өркениетін құрған – ұлы ой рухы. Бұл жанды түсіну адамға өзін және өзі өмір сүретін қоғамды құрметтеуге және өркениет бірегейлігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ахмед Ясауидың басты мақсаты адамзатты бірлік ағымына үйрету болды. Ол кейде адамға, кейде адамзаттың рухани жағына жүгініп, оларды ойлануға, естуге, әсіресе өзін-өзі тануға шақырды [23,190 б]. Оның даналығында осы негізгі идея мен көптеген дана сөздер бар.

Мысалы:

Шындығында өмірін ләззатқа бөлеп жайланғандар,

Таңертең өмірді махаббатпен қайнатқандар,

Бос әзілдермен сіздің пікіріңізден бас тартқандар,

Ол нағыз ғашық, ол ешқашан өтірік айтпайды [24,138 б].

Осы мәлімдемелерден көрініп тұрғандай, Ахмет Ясауи бізге жанқиярлықтан бас тарту, бірлік пен бірегейлікті қамтамасыз ету, өзімен бірге шынайы махаббатты алып жүру үшін өз кеңесін ұсынды. Шынайы махаббаттың

басшылығымен жүретін адам өркениет жолына үмітсіздіктен түседі, сонымен бірге көптіктегі бірлікті және бірліктегі көптікті сезіне алады. Шынында да, ол Ахмет Ясауи қалдырған дәндер, көп мөлшерде біртұтас жүрек болу үшін, тіпті қазіргі әлемде де көктемнің келуіне әкеледі.

Адамзатқа аян беру жолында үлкен жетістіктерге жеткен идеяның тағы бір жасампазы – Мевлана. Мевлананың ойынша, біз тұрған патшалық – бұл айырмашылықтар, бөліністер, армандар мен ойындар патшалығы. Бірақ нағыз оргия – бұл бірлік патшалығы. Оның айтуынша, көптеген формалар мен олардың сәйкессіздіктері күшті үйлесімде еріп кетеді [25, 286-288 б.]. Мевлана өзінің «Месневи» атты шығармасында мұны нақты түсіндіреді:

«Егер олар бір жерге он шам әкелсе, олардың әрқайсысы сыртқы түрі, пішіні және бейнесі бойынша, әрқайсысы басқасынан бөлек.

Егер сен бетіңді шырақтар жанған жерге бұрсаң, онда осы он шырақтың әрқайсысының нұрын екіншісінен ажырату мүмкін емес.

Егер сіз бір жерде жүз алма жинасаңыз, жүз дана санаңыз, содан кейін бәрін сығып, олардан суын шығарыңыз, олар әртүрлі болмайды, бәрі бірдей болады.

Мағынаны бөліңіз, сандар жоқ. Мағынасынан ерекшеленетін нәрсені бөлек деп санауға болмайды.”

Мевлананың психикалық көңіл-күйінде айқын жіктелу бар екеніне қарамастан, ол бірлік өмірде маңызды екенін болжады. Бұл көрініске жету үшін адам өзін және қоршаған ортасын ойлауы керек.

Адамзат табиғаты бойынша – ойлайтын, қызығатын, осы сезімді қанағаттандыруға тырысатын, білгісі келетін, бар екенін білгісі келетін тіршілік иесі [26,815 б.]. Ғаламға ой жүгірту көзілдірігімен қарасаң, ондағы бірлік пен тұтастықты көресің. Бірақ бұл түсінікке жету оңай болмайды. Ол бір машықтар мен жосықтарсыз мүмкін емес болғандықтан, оған осы жолда көмектесетін көмекші болуы керек. Бұл көмекші, сөзсіз, философия. Ахмед Ясауидің бізге мұраға қалдырған ұлы өркениетін, Мевлана, Юнус Эмре ұсынған

ақиқат жолымен өтіп, философиямен қалпына келтіруге болады.

Нәтижелер

Әлемнің құпиясын сақтағысы келетін адам, өзінің сөздерімен, іс-әрекеттерімен осы құпияның соңына түсіп іздеді, ол қаншалықты алыстаған сайын, соғұрлым қатал және қатыгез бола түсті. Тарихи үдерісте ол кейде осы құпияға қол жеткізген кезі де болды, сол кезде ол үлкен жетістіктерге жетіп, өркениеттер құрды. Бірақ бұл құпия өмір сүруде жасырылған болатын.

Адам әлемге адам болу әлеуетімен келеді. Ол бұл әлеуетті өзекті етуі керек. Өзіңмен өзің болу, өзіңмен өзің болып қалу және өзіңді тіршілігіңізден ақша табу – бұл адам өтуі керек маңызды кезеңдер. Өз болмысы туралы ойлану, бұл туралы білім алу және алған білімі негізінде шаралар қабылдау адамзат үшін ең үлкен сынақ болып табылады. Адам дүниеге келуімен қатар, қоғамның өмір сүру саласына қатыса отырып, ол әлеуметтік алалаушылық пен теріс пікірлерді, кейде мәжбүрлеуді қолдау үдерісінде таным, әрекет және қалыптасу кезеңдерін еңсеруге тырысады.

Адам болу оңай емес. Бұл жолда ол өзінің жеке «менің» ескерместен, өзінің жеке басын әлеуметтік бірегейлікте ірітіп жіберу арқылы моральдық тұлға болуы керек. Моральдық тұлғалы адам дәйекті, төзімді, жауапты болуы, даналықты жақсы көруі керек және өз өмірінде зияткерлік қасиеттері мен философиялық күш-жігерін көрсетуі керек. Философия, осы күрделі үдерісте адамның басты көмекшісі, әрі оны әрдайым жетелеп отырады. Философия – біздің өміріміздің ең жарқын айнасы. Бұл айна жекеден жалпыға жылжу арқылы тұтас бейнені көруге мүмкіндік береді. Тұтас бейне өркениет деп аталады.

Қорытынды

Өркениет – адамзаттың тұтастай есебі. Ғылым мен техникада ғана алға жылжу қоғамды өркениетті етпейді. Өркениеттер құндылықтарға негізделіп құрылады.

Құндылықтардан айырылған қоғам өзіне немесе әлеуметтік бірегейлікке тым көп мән беретін құрылымды бейнелейді, ал тұлға жоғалады. Өзі мен бірегейлік арасындағы теңгерімсіздік адамзатты декархизмге немесе нигилизмге әкеледі. Содан кейін ол өркениетті қоғам үшін болуы тиіс өзінің жеке басы мен бірегейлік арасындағы тепе-теңдікті қалпына келтіруі керек.

Қазіргі әлеуметтік тепе-теңдік жобасы бұл қоғамға сырттан енгізілмеуі керек. Қалай

болғанда да, егер әр қоғамның өз құрылымы болса, онда өркениетті құрудың тиісті жобасы болуы керек. Бұл жоба ұлттық элементтерді қамтитын философиялық ой арқылы жүзеге асуы керек. Ұлттық философиялық ой адамды осы ұлттың моральдық тұлғасына айналдырады, осылайша бұл қоғам қайтадан тамырынан өседі. Әйтпесе, бүгінгі күн көрсетіп отырғандай, басқа өркениеттерден алынған әдістердің тамырларды құрғатып, әлсіретуден басқа көмегі болмайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Gyrgyn T. Medeniyet, DİA, XXVII - İstanbul, 2003 - 301 s.
- 2 Bayraktar L. Felsefe ile / L. Bayraktar. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2014. - 194 s.
- 3 Bayraktar L. Medeniyet ve Felsefe / L. Bayraktar. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016. - 198 s.
- 4 Bayraktar L. Felsefe ve Tasavvuf / L. Bayraktar. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016. - 204 s.
- 5 Bayraktar L. Birlikte Yaşamak ve Birlikte Var olmak Üzerine, Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi içinde / L. Bayraktar. - Ankara: Ziraat Grup Matbaacılık, 2017. - S.107-114.
- 6 Oner N. Felsefe Yolunda Düşünceler/ N. Oner. - İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1995. - 267 s.
- 7 Gynench M. Metafizik Bir Kavram Olarak Ben'liğin Tarihi, S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi, Kişilik Ve Kimlik Ilgaz Felsefe Günleri / M. Gynench. - Ankara: Divan Kitap, 2016. - 353 s.
- 8 Ozgen M.K. Metafiziksel Ben, S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik Ilgaz Felsefe Günleri / M.K. Ozgen. - Ankara: Divan Kitap, 2016. - 301 s.
- 9 Gyrsoy K. Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı ? / K. Gyrsoy. - İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006. - 203 s.
- 10 Arican M.K. Birlikte Yaşamamanın Felsefi Temelleri, C. Türer (Editör) Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi içinde / M.K. Arican. - Ankara: Ziraat Grup Matbaacılık, 2015.- S.107-114.
- 11 Sheriati A. Medeniyet Ve Modernizm, (Çev; Ahmet Yüksekoglu) / A. Sheriati. - İstanbul: Bir Yayıncılık, 1985. - 270 s.
- 12 Chinar Sh.Varoluşçu Felsefede Bireyselcilik Ve Kimlik, S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik Ilgaz Felsefe Günleri / Sh. Chinar. - Ankara: Divan Kitap, 2016. - 353 s.
- 13 Topchu N. Kültür Ve Medeniyet / N. Topchu. - İstanbul: Hareket Yayınları,1970. - 296 s.
- 14 Gyrsoy K. Birleyerek Oluşmak Felsefe ve Tasavvuf Üzerine Konuşmalar, F. Bayraktar & L. Bayraktar (Editörler) / K. Gyrsoy. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2013. - 197 s.
- 15 Gyrsoy K. Şahsiyet Eğitimi, Türkiye 1. Eğitim Kongresi Bildiri Metinleri'nde, H.R. Açar (Editör) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1995. - S. 255-263.
- 16 Gyrsoy K. Bir Evrensel Projemiz Var mı?, M. Tuncel (Hazırlayan) / K. Gyrsoy. - İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007.- 175 s.
- 17 Gyrsoy K. Etik ve Tasavvuf/ Felsefi Diyaloglar, S. Yücel (Hazırlayan) / K. Gyrsoy. - İstanbul: Sufi Kitap, 2008. - 215 s.
- 18 Bozkurt O. Felsefi Bir Kişi/lik Modeli Oluşturulabilir mi ? S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik Ilgaz Felsefe Günleri / O. Bozkurt. - Ankara: Divan Kitap, 2016. - 353 s.
- 19 Sartre J. P. Varlık ve Hiçlik, (Çev; T. Ilgaz & G. Çankaya) / J.P. Sartre. - İstanbul: Esen İthaki Yayınları, 2013. - 156 s.
- 20 Gyrsoy K.Varoluş ve Felsefe / K. Gyrsoy. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2014. - 216 s.
- 21 Topchu N. Felsefe / N. Topchu. - İstanbul: Dergah Yayınları,2017.-371 s.
- 22 Bayraktar L.Türk Düşüncesinde Portreler / L. Bayraktar. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2014. - 224 s.
- 23 Ozkose K. Ahmet Yesevi, Ö. Bozkurt Türk İslam Düşüncesi Tarihi / K. Ozkose, Ahmet Yesevi, Ö. Bozkurt. -Ankara: Divan Yayınları, 2019. - 311 s.

- 24 Yesevi A. Divan-ı Hikmet Seçmeler, K. Eraslan (Hazırlayan) / A. Yesevi. - Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.-118 s.
- 25 Kychyk S. Mevlana, Ö. Bozkurt (Editör) Türk İslam Düşüncesi Tarihi / S. Kychyk, Ö. Mevlana.- Ankara: Divan Yayınları, 2018 - 249 s.
- 26 Oner N. Felsefi Tutum, F. Bayraktar (Editör) Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy'a Armağan / N. Oner. - Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2018. - 285 s.

Хаджи Ахмет Шимшек
Сельчукский университет, Коня, Турция

Взаимоотношение философии и цивилизации (Обзорная статья)

Аннотация. В статье осмыслены вопросы взаимодействия цивилизации и философии, соотношения культуры и философии, культуры и цивилизации. Проведен сравнительный анализ понятий цивилизованный человек, индивид, личность, социальная идентичность, определено место философии в становлении цивилизованного общества.

Человек – это создатель мира. На протяжении веков своей деятельностью он формировал, изменял и преобразовывал мир. Материальные и духовные богатства, которых он достиг, были обозначены понятием «цивилизация» и стали наследием, передаваемым из поколения в поколение. Хранителем этого наследия является философия. Философия взяла на себя определяющую функцию в понимании мира человеком, под ее началом развивались цивилизации. В свою очередь цивилизации способствовали развитию философской мысли через их накопление. Великие цивилизации основаны на фундаментальных принципах их философии.

Человек – живое существо, возникшее под влиянием общественной жизни и географических условий. В обществе и культуре складывались условия окружающей среды, развивали сформировавшийся живой организм цивилизации и мир мысли. В возникновении философии очень важно влияние этих трех элементов - человека, общества и факторов окружающей среды. В концепции цивилизации заключается материальное и духовное развитие общества; культура, искусство и литература в основном являются продуктами философии. В основе этих концептов понимания лежит неразрывная связь.

Ценности выступают основой социального развития. Любая цивилизация также основана на ценностях. Роль философии в сохранении ценностей и их трансляции следующим поколениям очень важна. В области философии отображается вся наша жизнь. Она, подобно зеркалу, позволяет видеть целостное изображение, перемещаясь от частного к общему. И этот целостный образ мы обозначаем понятием цивилизации.

Ключевые слова: человек, культура, общество, философия, цивилизация, цивилизованный человек, личность, культурная память, коллективное сознание, социальная идентичность.

Haji Ahmet Shimshek
Selcuk University, Konya, Turkey

The relationship between philosophy and civilization (Review article)

Abstract. The article comprehends the issues of interaction, the connection of civilization and philosophy, the relationship of culture and philosophy, culture and civilization. A comparative analysis of the concepts of civilized man, individual, personality, social identity is carried out, the place of philosophy in the formation of a civilized society is determined.

Man is the architect of the universe. He has shaped, changed and transformed the world with his actions for ages. The material and spiritual riches it has brought together have been collected under the title of civilization and it has become a heritage transferred from generation to generation. The protector of this heritage is philosophy. Philosophy assumed the role of guiding people in understanding the universe, led by the civilizations developed

and transferred their existence to the next generation. Likewise, civilizations contributed to the development of philosophical thought with their accumulation. Great civilizations were founded on solid philosophies.

Human being is an entity that lives in social life and under the influence of geographical conditions. It has developed a world of thought and established civilizations by adding environmental conditions to its accumulation in society and culture, which is a living organism. In the birth of philosophy, these three elements; The impact of human, community and environmental factors is very important. Within the concept of civilization, within a material and spiritual accumulation of a society; culture, art, literature is also basically the product of a philosophy. Between these two concepts there is a structure that is fed from each other in this context.

Values are the basis of social development. Any civilization is also based on values. The role of philosophy in the preservation of values and their transmission to the next generations is very important. In the field of philosophy, our whole life is displayed. It, like a mirror, allows you to see a complete image, moving from the particular to the general. And we designate this integral image with the concept of civilization.

Keywords: Human, Culture, Society, Philosophy, Civilization, Civilized man, Personality, Cultural memory, Collective consciousness, Social identity.

Reference

- 1 Gurgun T. Medeniyet, DİA, XXVII [Civilization, DİA, XXVII], (İstanbul, 2003, 301p.), [in Turkish].
- 2 Bayraktar L. Felsefe ile [With philosophy], (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014, 194 p.), [in Turkish].
- 3 Bayraktar L. Medeniyet ve Felsefe [Civilization and Philosophy], (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2016, 198 p.), [in Turkish].
- 4 Bayraktar L. Felsefe ve Tasavvuf [Philosophy and Sufism], (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2016, 204 p.), [in Turkish].
- 5 Bayraktar L. Birlikte Yaşamak ve Birlikte Var olmak Üzerine [On Living and Coexistence], C. Türer (Editör) Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi [in «Common Living Culture and Philosophy», (Ziraat Grup Matbaacılık, Ankara, 2017, P.107-114.), [in Turkish].
- 6 Oner N. Felsefe Yolunda Düşünceler [Thoughts on Philosophy], (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995, 267 p.), [in Turkish].
- 7 Gynench M. Metafizik Bir Kavram Olarak Ben'liğin Tarihi [History of Self as a Metaphysical Concept], S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi, Kişilik Ve Kimlik [Person, Personality, and Identity]. Ilgaz Felsefe Günleri [Philosophy Days] – (Divan Kitap, Ankara, 2016, 353 p.), [in Turkish].
- 8 Ozgen M. K. Metafiziksel [Ben Metaphysical I], S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik [Person, Personality, and Identity] Ilgaz Felsefe Günleri [Philosophy Days], (Divan Kitap, Ankara, 2016, 353 p.), [in Turkish].
- 9 Gyrsoy K. Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı? [Do We Have a Tradition of Philosophy?], (Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, 203 p.), [in Turkish].
- 10 Arıcan M. K. Birlikte Yaşamının Felsefi Temelleri [Philosophical Foundations of Living Together], C. Türer (Editör) Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi içinde [In the Culture and Philosophy of Common Living]. (Ziraat Grup Matbaacılık, Ankara, 2015, P.107-114), [in Turkish].
- 11 Sheriati A. Medeniyet Ve Modernizm [Civilization and Modernism], (Çev; Ahmet Yüksekoğlu), (Bir Yayıncılık, İstanbul, 1985, 270 p.), [in Turkish].
- 12 Chinar Sh. Varoluşçu Felsefede Bireysellik Ve Kimlik [Individualism and Identity in Existential Philosophy], S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik [Person, Personality, and Identity] Ilgaz Felsefe Günleri [Philosophy Days], (Divan Kitap, Ankara, 2016, 353 p.), [in Turkish].
- 13 Topçu N. Kültür Ve Medeniyet [Culture and Civilization], (Hareket Yayınları, İstanbul, 1970, 296 p.), [in Turkish].
- 14 Gyrsoy K. Birleyerek Oluşmak [Coming together]/ Felsefe ve Tasavvuf Üzerine Konuşmalar, F. Bayraktar & L. Bayraktar (Editörler), (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2013, 197 p.), [in Turkish].
- 15 Gyrsoy K. Şahsiyet Eğitimi [Personality Education], Türkiye 1. Eğitim Kongresi Bildiri Metinleri'nde, H.R. Açar (Editör), (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1995, P.255-263), [in Turkish].
- 16 Gyrsoy K. Bir Evrensel Projemiz Var mı? [Do We Have a Universal Project?], M. Tuncel (Hazırlayan), (Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007, 175 p.), [in Turkish].

- 17 Gyrsoy K. Etik ve Tasavvuf [Ethics and Sufism]/ Felsefi Diyaloglar, S. Yücel (Hazırlayan), (Sufi Kitap, İstanbul, 2008, 215 p.), [in Turkish].
- 18 Bozkurt Ö. Felsefi Bir Kişi [A Philosophical Person]/lik Modeli Oluşturulabilir mi ? S. Yazıcı- S. Coşkun (Editör) Kişi Kişilik Ve Kimlik [Person, Personality, and Identity]. Ilgaz Felsefe Günleri [Philosophy Days], (Divan Kitap, Ankara, 2016, 353 p.), [in Turkish].
- 19 Sartre J. P. Varlık ve Hiçlik [Being and Nothingness], (Çev; T. Ilgaz & G. Çankaya), (Esen İthaki Yayınları, İstanbul, 2013, 156 p.), [in Turkish].
- 20 Gyrsoy, K. Varoluş ve Felsefe [Existence and Philosophy], (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014, 216 p.), [in Turkish].
- 21 Topçu N. Felsefe [Philosophy], (Dergah Yayınları, İstanbul, 2017, 371 p.), [in Turkish].
- 22 Bayraktar L. Türk Düşüncesinde Portreler [Portraits in Turkish Thought], (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014, 224 p.), [in Turkish].
- 23 Ozkose, K. Ahmet Yesevi [Ahmet Yesevi], Ö. Bozkurt (Editör) Türk İslam Düşüncesi Tarihi, (Divan Yayınları, Ankara, 2019, 311 p.), [in Turkish].
- 24 Yesevi A. Divan-ı Hikmet [Divan-i Hikmet] Seçmeler, K. Eraslan (Hazırlayan). (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 118 p.), [in Turkish].
- 25 Kychyk S. Mevlana [Mevlana], Ö. Bozkurt (Editör) Türk İslam Düşüncesi Tarihi [History of Turkish Islamic Thought], (Divan Yayınları, Ankara, 2018, 249 p.), [in Turkish].
- 26 Oner N. Felsefi Tutum [Philosophical Attitude], F. Bayraktar (Editör) Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy'a Armağan, (Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2018, 285 p.), [in Turkish].

Автор туралы мәлімет:

Хаджи Ахмет Шимшек – Ph.D., Селжук университеті философия кафедрасының профессоры, Алаэддин Кейкубат кампусы, Конья, Турция.

Haji Ahmet Shimshek – Ph.D., Professor of the Department of Philosophy, Selcuk University, Alaeddin Keykubat Campus, Konya, Turkey.